

УДК 342.9:5.08

DOI <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-12>

Юлія ЛЕГЕЗА

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», пр. Д. Яворницького, 19, м. Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0000-0002-4896-3178

Scopus Author ID: 57215790362

Бібліографічний опис статті: Легеца, Ю. (2021). Права дитини в інформаційному цифровому просторі. *Law. State. Technology*, 3, 78–83, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-12>

ПРАВА ДИТИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ

Питання правового регулювання реалізації та захисту прав дитини в інформаційному цифровому просторі відповідно до положень чинного законодавства України вирішується фрагментарно та на низькому рівні ефективності. Попри ухвалення 3 березня 2021 р. Розпорядження Кабінету Міністрів Концепції з розвитку цифрових прав дітей низку проблем реалізації та захисту прав дитини в інформаційному цифровому просторі не визначено, зокрема не врегульованими залишилися права дитини на захист персональних даних під час судового розгляду відповідної справи; поза межами правового поля залишено питання реалізації права на працю, зокрема шляхом створення інформаційного блогу чи каналу, тощо.

Метою статті є визначення регулювання прав дитини в інформаційному цифровому просторі.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки **завдань**: 1) здійснення групування прав дитини в інформаційному цифровому просторі; 2) пошук напрямів забезпечення ефективності законодавчого регулювання прав дитини в інформаційному цифровому просторі.

Наукова новизна. У статті визначено класифікацію прав дитини в інформаційному цифровому просторі та напрями забезпечення ефективності їх нормативного регулювання.

Як **висновок**, у статті права дитини в інформаційному цифровому просторі поділено на: 1) права дитини на створення безпечного інформаційного простору, до складників якого відноситься забезпечення права дитини на захист від проявів кібербулінгу, заборона поширення культу насильства та жорстокості, порнографії, ворожнечі тощо; 2) права дитини на захист її персональних даних, у тому числі неприпустимість установа особи дитини в судовому процесі шляхом ідентифікації її місця навчання, проживання у разі його публічності; 3) права дитини на освіту, що реалізується в інформаційному цифровому просторі, при цьому необхідним є закріплення механізму здобування особою освіти самостійно, так зване право особи на самоосвіту; 4) права дитини на свободу вираження думок, у тому числі шляхом опанування професії «блогер».

Ключові слова: безпечне інформаційне середовище, кібербулінг, право на свободу вираження, право дитини на працю.

Yulia LEHEZA

Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Civil, Economic and Environmental Law, Dnipro University of Technology, 19 Dmytra Yavornytskoho Avenue, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0000-0002-4896-3178

Scopus Author ID: 57215790362

To cite this article: Leheza, Yu. (2021). Prava dytyny v informatsiinomu tsyfrovomu prostori [Children's rights in the digital information space]. *Law. State. Technology*, 3, 78–83, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-12>

CHILDREN'S RIGHTS IN THE DIGITAL INFORMATION SPACE

The issue of legal regulation of the implementation and protection of children's rights in the information digital space in accordance with the provisions of current legislation of Ukraine is resolved in fragments and at a low level of efficiency. Despite the adoption on March 3, 2021 of the Order of the Cabinet of Ministers of the Concept for the Development of Digital Rights of Children, a number of problems of implementation and protection of children's rights in the digital information space are not defined, in particular, children's rights to personal data protection outside the legal field, the issue of exercising the right to work is left out, in particular, by creating an information blog or channel, etc.

The purpose of the article is to determine the regulation of children's rights in the digital information space.

Realization of the set purpose provides the decision of a number of tasks, such as: 1) realization of grouping of the rights of the child in information digital space; 2) search for ways to ensure the effectiveness of legislative regulation of children's rights in the digital information space.

Scientific novelty. *The article classifies the rights of the child in the information digital space and identifies areas for ensuring the effectiveness of their regulation.*

In conclusion, *the article divides the rights of the child in the digital information space into: 1) the rights of the child to create a secure information space, which includes ensuring the child's right to protection from cyberbullying, banning the cult of violence and cruelty, pornography, hostility, etc.; 2) the rights of the child protection of his personal data, including as inadmissibility of establishing the identity of the child in court by identifying his place of study, residence in case of its publicity; 3) the child's right to education, which is realized in the information digital space, it is necessary to consolidate the mechanism of obtaining a person's education independently, the so-called right of a person to self-education; 4) the child's right to freedom of expression, including by mastering the profession of "blogger".*

Key words: *secure information environment, cyberbullying, the right to freedom of expression, the child's right to work.*

Актуальність проблеми. Упродовж останніх років використання неповнолітніми особами інформаційних ресурсів у цілому і зокрема Інтернет-технологій постійно збільшується, при цьому характерною тенденцією для такої форми комунікацій є відсутність батьківського контролю чи контролю інших осіб, уповноважених забезпечити виховання та соціалізацію дитини, у тому числі представників освітянської спільноти. Школа, на думку доволі чисельної кількості батьків, залишається тим унікальним виховним інструментом, що визначає успішність процесів соціалізації дитини, здобуття нею знань про професійну орієнтацію та формування поглядів на процеси її реалізації як члена сучасного суспільства (Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для батьків та освітян. Міжнародний союз електрозв'язку, 2020). Проблема захисту прав дитини в інформаційному цифровому просторі визначається як актуальна і така, що вимагає активізації зусиль правотворців, правозастосувачів для її вирішення. З березня 2021 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів було схвалено Концепцію з розвитку цифрових прав дітей (далі – Концепція), складовою частиною якої стало визначення плану заходів з її реалізації (Про схвалення Концепції з розвитку цифрових прав дітей та затвердження плану заходів з її реалізації, 2021). Ухвалена Концепція стала результатом тривалої правотворчої діяльності уряду, зокрема Міністерства цифрової трансформації України, для забезпечення ефективності вирішення проблем реалізації прав дитини у цифровому просторі.

Розвиток ідеї захисту прав дитини у цифровому просторі зосереджується на проблематиці забезпечення її безпеки, що визначено згідно з положенням Директиви ЄС про аудіовізуальні медіапослуги (Directive 2010/13/EU, 2010), норми якої зазнали суттєвих змін у 2018 р. Для захисту інформаційних прав дитини від негативного шкідливого впливу на їхній психічний

розвиток та становлення як особистості, на процес її соціалізації, а також із метою мінімізації проявів учинення кримінальних правопорушень відносно них, зокрема у формі доведення до самогубства, у 2018 р. було запроваджено обов'язок платформ спільного доступу до відео (зокрема, контенту YouTube) захищати дітей шляхом диференціації аудіовізуальної інформації, реклами та користувацького контенту для такої категорії споживачів. Умовно, у такий спосіб реалізується захист немайнових прав дитини у цифровому інформаційному просторі, що є предметом як активних практичних наробок, так і здійснених науково-дослідних робіт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика захисту прав дитини у цифровому просторі є відносною новелою для національної юридичної науки та практики, що передусім пов'язується з «повільними» темпами напрацювань міжнародних стандартів у відповідній сфері. Питання захисту прав дитини у цифровому просторі досліджувалися в аспекті захисту її інформаційних прав у наукових доробках таких учених, як І. Арістова, Р. Калюжний, О. Копан, В. Остроухов, В. Пилипчук, В. Петрик, В. Фурашев, М. Швець та ін. При цьому увага вчених зосереджена на вирішенні питання запобігання проявам негативного шкідливого впливу інформаційного простору на психічний та духовний розвиток дитини. Однак при цьому триваюча світова пандемія 2019–2021 рр. визначила тенденцію до необхідності застосування засобів дистанціювання особистого спілкування з метою запобігання поширенню інфекції, що встановило пріоритет забезпечення реалізації прав людини в інформаційному цифровому просторі у цілому і зокрема прав на працю та на освіту. І якщо проблема правового регулювання здійснення права дитини на освіту за допомогою засобів інформаційно-телекомунікаційного зв'язку поступово з прогалини чинного націо-

нального законодавства переходить у доволі дієвий механізм регулювання суспільних відносин, то реалізація права неповнолітньої особи залишається лише «примарною» ідеєю трансформації трудових правовідносин.

Метою статті є визначення регулювання прав дитини в інформаційному цифровому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Стратегічні засади захисту прав неповнолітньої дитини в Україні і досі не визначено. У 2020 р. Міністерство цифрової трансформації України презентувало проєкт Національної стратегії із захисту дітей у цифровому середовищі на період до 2025 р. (Проєкт Національної стратегії із захисту дітей у цифровому середовищі на період до 2025 року, 2020), прийняття якого так і не відбулося. Нині основоположні засади захисту прав дитини в інформаційному просторі регулюються Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. В Україні наявними є численні прогалини правового регулювання реалізації прав дитини у цифровому інформаційному просторі. Варто зазначити, що серед чинних нормативно-правових актів поверхово проблему захисту прав дитини в інформаційному цифровому просторі врегульовано згідно з окремими положеннями законів України «Про інформацію» (Про інформацію, 1992), «Про охорону дитинства» (Про охорону дитинства, 2001), «Про телекомунікації» (Про телекомунікації, 2003). Зазначеними законодавчими актами визначаються права дитини на захист від шкідливого впливу інформації, що пропагує культ насильства і жорстокості, містить порнографію чи інформацію, яка іншими чином зневажає людську гідність та заподіює шкоду моральності суспільства, у тому числі шляхом установлення безпосередньої заборони доступу абонентів до ресурсів, через які здійснюється розповсюдження дитячої порнографії на підставі рішення суду. Умовно така група прав може бути визначена як захист дитини у сфері охорони громадської моральності. До такої групи прав неповнолітньої особи відносяться також її права на захист від кібербулінгу (Кібербулінг – що це та як це зупинити? 2021), ворожнечі тощо.

До складників системи прав неповнолітньої особи у цифровому інформаційному просторі відноситься захист її персональних даних, поширення яких не допускається. Тут варто відзначити, що право на захист персональних даних неповнолітньої особи вимагається не лише під час реалізації нею права на освіту, а і під час відносин, що пов'язані з участю дитини у судових процесах. За результатами моніторингу судових процесів у 75% охаракте-

ризованих судових справ ідентифікація неповнолітньої особи суддею здійснюється шляхом постановки питань щодо місця її навчання, проживання, що є неприпустимим у разі публічного розгляду судової справи як у порядку цивільного судочинства, так і в порядку розгляду кримінальних та адміністративних правопорушень (Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (некримінальний аспект), 2020: 65–70; Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект, 2020: 97–105). Отже, умовно, другу групу прав дитини у цифровому інформаційному просторі становлять її права на захист персональних даних.

Іншу групу прав неповнолітньої особи в інформаційному просторі становлять її освітні права. Так, відповідно до Закону України «Про освіту» (Про освіту, 2017), визначено, що здобуття інформаційно-комунікаційних компетентностей є складовою частиною реалізації особою права на освіту. Успішність оволодіння такими вміннями визначається згідно з результатами моніторингу, що має здійснюватися Міністерством цифрової трансформації, до завдань якого відносяться аналітичне узагальнення рівня цифрової грамотності різних груп населення, зокрема випускників шкіл та студентів закладів освіти, а також прогнозування потреб роботодавців у певних цифрових навичках працівників основних професійних груп (Про схвалення Концепції з розвитку цифрових прав дітей та затвердження плану заходів з її реалізації, 2021).

Процеси акселерації, як зазначає Л.Ф. Купіна, що характеризують фізичний та психічний розвиток молоді не лише в Україні, а й у світі, є характерними для сучасних умов становлення людства (Купіна Л.Ф., 2021: 221–223). Акселерація неповнолітніх осіб визначає необхідність раннього застосування праці, що ними реалізується, порівняно з тенденціями реалізації права на працю, встановленого нормами чинного КЗпП України. Отже, норми КЗпП України є неефективними правовими інструментами у реалізації неповнолітніми особами права на працю, зокрема в інформаційному цифровому просторі. Окрім того, Концепцією з розвитку цифрових прав дітей та затвердження плану заходів з її реалізації не закріплюється право неповнолітньої особи у цифровому інформаційному просторі. Право на працю визначається Європейською соціальною хартією як сукупність правомочностей, до змісту якого відносяться: право заробляти на життя професією, яку особа вільно вибирає; право на гідні умови праці; право на

безпечні та здорові умови праці (Європейська соціальна хартія (переглянута), 1996).

При цьому загальновідомим є факт, що певний відсоток неповнолітніх осіб не лише користується соціальними мережами, а й заробляє за їх допомогою, інформаційно наповнюючи свій інформаційно-комунікаційний канал чи блог та задовольняючи власні матеріальні потреби і потреби особистого становлення. «Блогерство» є явищем, що характеризує сучасне суспільство. Доволі значний відсоток неповнолітніх реалізує себе, створюючи власний інформаційний контент. Для певного відсотка неповнолітніх такий спосіб самовираження стає у дорослому житті основним засобом заробітку, їхньою професією.

Однак при цьому навіть проєктом Трудового кодексу України не закріплюється реалізація права неповнолітньої особи на працю в інформаційному цифровому просторі, зокрема шляхом ведення власного блогу чи каналу. Проєкт Трудового кодексу України № 2410 від 08.11.2019 (Трудовий кодекс України, 2019) містить такі положення, що встановлюють реалізацію права неповнолітніх на працю, що є відмінними від чинної редакції Кодексу законів про працю України (Кодекс законів про працю України), зокрема: 1) частина перша ст. 20 визначає «право неповнолітніх на особливий захист від фізичного та морального ризику у зв'язку з трудовими відносинами»; 2) надання дозволу для неповнолітніх працювати організаціях кінематографії, театральних, концертно-видовищних та інших творчих організаціях за письмовою згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, до досягнення чотирнадцятирічного віку, для участі в концертах, виставах, інших заходах, а також у створенні кінофільмів або інших творів мистецтва, якщо це не завдає шкоди їхньому здоров'ю, моральному розвитку і процесу навчання. Прийняття на роботу в таких випадках допускається за наявності дозволу органу опіки та піклування і за умов погодження умов та оплати праці із цим органом. При цьому трудовий договір із боку працівника підписують неповнолітній і один із його батьків або особа, яка їх замінює (ч. 5 ст. 19).

При цьому жодним чином не закріплюється реалізація права особи на працю в інформаційному цифровому просторі, зокрема у соціальних мережах, інформаційних каналах тощо. Окрім того, неповнолітні можуть бути безпосередньо і роботодавцями для інших осіб в інформаційно-телекомунікаційному просторі. Через відсутність технічної можливості здійснити контроль за тим, з якого віку особа почи-

нає активно себе виражати, створюючи блог чи канал, у тому числі реалізуючи не лише право на інформацію, на свободу слова, а у набуваючи «нелегально» статусу підприємця чи працівника, отримуючи прибутки від розміщення реклами, за кількість переглядів чи інші види виплат. Жодна з категорій не відображається в чинному законодавстві України, окрім того не відображається й у положеннях перспективного національного законодавства, визнаючи його низький правової ефективності як інструмента регулювання сучасних суспільних відносин. Отже, останньою умовною групою прав неповнолітньої особи, реалізація та захист яких є суттєвою прогалиною чинного законодавства, є врегулювання прав особи на свободу вираження, зокрема створення можливостей для здійснення нею права на працю, у тому числі до досягнення нею п'ятнадцятирічного віку. Реалізація такої пропозиції вбачається шляхом активізації правотворчої діяльності з розроблення та прийняття проєкту Трудового кодексу України, де у ч. 5 ст. 19 передбачити право особи на створення власного інформаційного ресурсу, при цьому для того щоб уникнути надмірної бюрократизації відносин, що виникають, необхідно переглянути допустимий механізм контролю за реалізацією такої можливості. Уявляється, що органи опіки та піклування і надання ними згоди для реалізації дитиною права на свободу вираження та права на працю є недостатньо ефективним механізмом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Здійснене дослідження свідчить про доволі різноманітну систему прав дитини, реалізація та захист яких відбувається в інформаційному цифровому просторі. Авторські міркування дають змогу зробити висновок про доцільність їх групування на такі види, як: 1) право дитини на створення безпечного інформаційного простору, до складників якого відносяться забезпечення права дитини на захист від проявів кібербулінгу, заборона поширення культу насильства та жорстокості, порнографії, ворожнечі тощо; 2) права дитини захист її персональних даних, у тому числі як неприпустимість установлення особи дитини у судовому процесі шляхом ідентифікації її місця навчання, проживання у разі його публічності; 3) право дитини на освіту, що реалізується в інформаційному цифровому просторі, при цьому необхідним є закріплення механізму здобування особою освіти самостійно, так зване право особи на самоосвіту; 4) право дитини на свободу вираження думок, у тому числі шляхом опанування професії «блогер».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для батьків та освітян. *Міжнародний союз електрозв'язку*. 2020. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/za-initsiatiivi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditey-u-tsifrovomu-seredovishchi/COP-Guidelines-for-Parents-Educators-UAfin.pdf.
2. Про схвалення Концепції з розвитку цифрових прав дітей та затвердження плану заходів з її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-r#Text> (дата звернення: 21.07.2021).
3. Directive 2010/13/EU of The European parliament and of The Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) (codified version). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:02010L0013-20181218&from=EN>.
4. Проєкт Національної стратегії з захисту дітей в цифровому середовищі на період до 2025 р. URL: https://drive.google.com/file/d/1w1nrWgnP0MiwB_-SxMU1TPNgZdn-rAFU/view.
5. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
6. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
7. Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>.
8. Кібербулінг – що це та як це зупинити? *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/cyberbullying>.
9. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (некримінальний аспект). ОБСЄ. 2020. 88 с.
10. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект). ОБСЄ. 2020. 128 с.
11. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
12. Купіна Л.Ф. Трудовий статус неповнолітніх: ефективність його правового регулювання. *Діти в умовах глобалізації та інформатизації суспільства (правовий аспект)* : монографія / за ред. Б.І. Андрушишина, В.Ю. Стеценко. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. С. 220–234.
13. Європейська соціальна хартія (переглянута). Страсбург, 03 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
14. Трудовий кодекс України : проєкт закону України № 2410 від 08.11.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331.
15. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

REFERENCES:

1. Zakhyst ditei u tsyfrovomu seredovishchi: rekomendatsii dlia batkiv ta osvitiian (2020). Mizhnarodnyi soiuз elektrozv'iazku [Protecting children in the digital environment: recommendations for parents and educators. International Telecommunication Union]. 2020 rik. URL.: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/1/za-initsiatiivi-mintsifri-pidgotuvali-rekomendatsii-shchodo-zakhistu-ditey-u-tsifrovomu-seredovishchi/COP-Guidelines-for-Parents-Educators-UAfin.pdf [in Ukrainian].
2. Pro skhvalennia Kontseptsii z rozvytku tsyfrovokh prav ditei ta zatverdzhennia planu zakhodiv z yii realizatsii (2021) [On approval of the Concept for the development of digital rights of children and approval of the action plan for its implementation]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2021 r. № 167-r. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-r#Text> (data zvernennia 21.07.2021). [in Ukrainian].
3. Directive 2010/13/EU of The European parliament and of The Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (2010) (Audiovisual Media Services Directive) (codified version). URL.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:02010L0013-20181218&from=EN> [in English].
4. Proiekt Natsionalnoi stratehii z zakhystu ditei v tsyfrovomu seredovishchi na period do 2025 roku (2020) [Draft National Strategy for the Protection of Children in the Digital Environment until 2025]. URL.: https://drive.google.com/file/d/1w1nrWgnP0MiwB_-SxMU1TPNgZdn-rAFU/view [in Ukrainian].

5. Pro informatsiiu (1992) [On information]: Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 roku № 2657-XII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
6. Pro okhoronu dytynstva (2001) [On Child Protection]: Zakon Ukrainy vid 26 kvitnia 2001 roku № 2402-III. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [in Ukrainian].
7. Pro telekomunikatsii (2003) [On Telecommunications]: Zakon Ukrainy vid 18 lystopada 2003 roku № 1280-IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text> [in Ukrainian].
8. Kiberbulinh – shcho tse ta yak tse zupynyty? [Cyberbullying - what is it and how to stop it ?]. Unicef. URL.: <https://www.unicef.org/ukraine/cyberbulling> [in Ukrainian].
9. Standarty pravosudiva, druzhnoho do dytyny, ta yikh vtilennia v Ukraini (nekryminalnyi aspekt) (2020) [Standards of child-friendly justice and their implementation in Ukraine (non-criminal aspect)]. 2020 r. OBSle. 88 s. [in Ukrainian].
10. Standarty pravosudiva, druzhnoho do dytyny, ta yikh vtilennia v Ukraini (kryminalnyi aspekt) (2020) [Standards of child-friendly justice and their implementation in Ukraine (criminal aspect)]. 2020 r. OBSle. 88 s. 128 c. [in Ukrainian].
11. Pro osvitu (2017) [On education]: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 roku № 2145-VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
12. Kupina L.F. (2021) Trudopravoyi status nepovnoletnikh: efektyvnist yoho pravovoho rehuliuвання [Labor status of minors: the effectiveness of its legal regulation]. V kn. «Dity v umovakh hlobalizatsii ta informatyzatsii suspilstva (pravovyi aspekt)» : monohrafiia / za red. B.I. Andrusyshyna, V.Yu. Stetsenko. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova. S. 220-234. [in Ukrainian].
13. Ievropeiska sotsialna khartiia (perehlianuta) (1996) [European Social Charter (revised)]. Strasburh, 03 travnia 1996 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 [in Ukrainian].
14. Trudovyi kodeks Ukrainy (2019) [Labor Code of Ukraine]: proiekt Zakonu Ukrainy № 2410 vid 08.11.2019. URL.: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 [in Ukrainian].
15. Kodeks Zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Code of Labor Laws of Ukraine]. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].